

Dawid Pudło

Ukraińsko-rosyjska wojna propagandowa : od wydarzeń na Euromajdanie po konflikt w Donbasie

Ante Portas. Studia nad bezpieczeństwem nr 1 (6), 145-160

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dawid Pudło

Uniwersytet Śląski w Katowicach

**UKRAIŃSKO-ROSYJSKA WOJNA PROPAGANDOWA:
OD WYDARZEŃ NA EUROMAJDANIE
PO KONFLIKT W DONBASIE**

**(Ukrainian-Russian propaganda war since events in Euromaidan after
conflict in the Donbass)**

Streszczenie:

Na początku zostanie przedstawiona geneza kryzysu i wojny propagandowej związanej z Krymem i konfliktem w Donbasie, który w najnowszej historii Ukrainy ma powiązanie z Pomarańczową Rewolucją z 2004 roku, kiedy to rosyjskie media atakowały opozycję i wspierały prorosyjskiego kandydata na urząd Prezydenta – Wiktora Janukowycza, który najwyższe poparcie miał właśnie w Donbasie i na Krymie. Następnie zostanie przedstawiony w skrócie Euromajdan, kryzys krymski i konflikt w Donbasie, który spowodował eskalację wojny medialnej. Kolejno zostaną przedstawione przykłady propagandy strony ukraińskiej (np. zakaz emisji rosyjskich filmów, seriali i zastępowanie ich polskimi produkcjami, czy też zakazem wjazdu dla rosyjskich artystów) i rosyjskiej (np. dyskredytacja Ukrainy w rosyjskich mass mediach), które niejednokrotnie są absurdalne i mają podłoże polityczne, przez co dzielą oba bliskie sobie narody mimo toczącej się wojny na froncie i w mediach. Na końcu nastąpi podsumowanie wojny propagandowej pomiędzy Republiką Ukrainy a Federacją Rosyjską od 2013 roku (od Euromajdanu, poprzez kryzys krymski, referenda, wybory na terenie Donieckiej Republiki Ludowej (DRL) i Ługańskiej Republiki Ludowej (ŁRL), a także konflikt zbrojny we wschodniej Ukrainie).

Summary:

At the beginning there will be presented the genesis of the crisis and the propaganda war related to the conflict in the Crimea and Donbas, which in the modern history of Ukraine has link to the Orange Revolution in 2004, when the Russian media has attacked the opposition and supported the pro-Russian candidate for President – Viktor Yanukovich, who had the highest support in the Donbas and Crimea. Then it will be shortly presented Euromaidan, Crimean crisis and conflict in the Donbass, which caused an escalation of the media war. Then we will present the propaganda of the Ukrainian side (f.e. non-

issuance of Russian films, series and replace them Polish productions or entry ban for Russian artists) and Russian (f.e. to discredit Ukraine in the Russian mass media), which often are absurd and have substrate political thus dividing the two nations close to each other despite the ongoing war at the front and in the media. At the end it will be a summary of the propaganda war between the Republic of Ukraine and the Russian Federation from 2013 (from Euromaidan by the crisis Crimean, referendums, elections in the Donetsk People's Republic and Luhansk People's Republic, as well as the armed conflict in eastern Ukraine).

Słowa kluczowe:

Ukraina, Rosja, Konflikt, Krym, Donbas, Euromajdan, Propaganda, Media

Key words:

Ukraine, Russia, Conflict, Crimea, Donbass, Euromaidan, Propaganda, Media

Wstęp

Relacje medialne są podczas konfliktów ważnym narzędziem propagandowym, które ma służyć władzom do propagowania ich racji w sporze z przeciwnikiem oraz budować jedność. Mimo że żyjemy w czasach, kiedy wszechobecny jest Internet i każdy kto posiada dostęp do niego może mieć dostęp do nieskrępowanych źródeł informacji, to ważnym elementem w wojnie informacyjnej są uwarunkowania historyczne, polityczne i społeczne. Obszar Donbasu i półwyspu Krymskiego to miejsce, gdzie społeczeństwo identyfikuje się z Rosją, Związkiem Radzieckim i czasami sprzed 1991 roku. Takie myślenie powoduje, że propaganda Kijowa w Donbasie i na Krymie nie działa, a jeśli tam dociera, to konfrontowana jest z propagandą Federacji Rosyjskiej. W ostatecznym rozrachunku wygrywa jednak ta druga, co jest też wynikiem tego, że znaczna część mieszkańców tych terenów to Rosjanie.

Geneza wojny propagandowej – od pomarańczowej rewolucji przez Euromajdan

Początek wojny propagandowej, która miała miejsce jest związana ze zmianą władzy w Kijowie na prozachodnią na przełomie 2004 i 2005 roku. Już na początku 2004 roku Rosja wiedziała, że będzie to walka pomiędzy zwolennikami prorosyjskimi i prozachodnimi. Jednocześnie Kreml brał aktywny udział w kampanii W. Janukowycza, który m.in. proponował zapewnienie językowi rosyjskiemu statusu języka urzędowego, zgodę na wprowadzenie podwójnego obywatelstwa oraz ułatwienie procedur rejestracyjnych dla wybor-

ców ukraińskich w Rosji¹. Apogeum kryzysu było spowodowane tym, że 21 listopada 2004 roku po zamknięciu lokali wyborczych w II turze wyborów prezydenckich, w sondażach wygrał W. Juszczenko. Jednak po przeliczeniu 100% protokołów, Centralna Komisja Wyborcza (CKW) podała, że wybory wygrał W. Janukowycz (49,46% głosów). W tym czasie Julia Tymoszenko wezwała obywateli do nieposłuszeństwa i nie uznała wyników wyborów. Rosyjskie media aktywnie włączyły się do komentowania tego, co działo się wówczas w Kijowie i negatywnie oceniały to, co zaczęło się dziać na Placu Niepodległości w Kijowie². Prezydent Władimir Putin pogratulował W. Janukowyczowi wygranej. NATO, Parlament Europejski (PE), Komisja Europejska (KE) i Stany Zjednoczone zaprotestowały i zaapelowały o powtórzenie głosowania lub ponowne przeliczenie głosów. Jednocześnie 23 listopada na nocnym posiedzeniu Rady Najwyższej Ukrainy Wiktor Juszczenko złożył nielegalną przysięgę prezydencką na Biblię. Opozycyjne media w Kijowie nie widziały w tym nic złego, mimo że była to akcja niezgodna z prawem, zaś Moskwa relacjonowała to jako samozwańcze działanie nielegalnych władz³. Podczas narastania protestów media rosyjskie bardzo skutecznie propagowały W. Janukowycza. W rosyjskich programach informacyjnych większość czasu antenowego zajmowali zwolennicy Partii Regionów, a obrazy z Ukrainy pokazywały napięcie społeczne. Jednocześnie w komentarzach mówiono o przyszłej wojnie domowej lub podziale Ukrainy. Zaś 28 listopada media w Moskwie popierały ewentualne referenda, w których mieszkańcy południowo-wschodniej Ukrainy mieliby się wypowiedzieć na temat autonomii bądź niepodległości, a ówczesny Mer Moskwy Jurij Łużkow otwarcie poparł W. Janukowycza podczas spotkania na wschodzie Ukrainy w miejscowości Siewierodoneck⁴. 3 grudnia Sąd Najwyższy Ukrainy zdecydował, że drugą turę wyborów prezydenckich trzeba powtórzyć⁵, a CKW w Kijowie wyznaczyła datę wyborów na 26 grudnia 2004 roku⁶. Rosyjskie media od razu zaczęły wytykać błędy w postępowaniu prawnym na Ukrainie, ponieważ w ukraińskim prawodawstwie nie było możliwości powtórzenia wyborów. Rosja podkreślała, że na Placu Niepodległości w Kijo-

¹ T. Kapuśniak, *Wpływ Federacji Rosyjskiej na Ukrainie: Instrumenty polityczne i ekonomiczne*, Lublin 2007, s. 26-28.

² W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987-2004)*, Wrocław 2006, s. 374.

³ *Страна и мир* [program informacyjny], НТВ. Москва (23.11.2004) *Время* [program informacyjny], Первый канал. Москва (21.11.2004).

⁴ *Время* [program informacyjny], Первый канал. Москва (28.11.2004).

⁵ *Щодо справи за скаргою на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року*, Київ, 03.12.2004, w: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0091700-04>> (15.11.2015).

⁶ *Про призначення повторного голосування з виборів Президента України 26 грудня 2004 року Центровборчком; Постанова від 04.12.2004 № 1273*, Київ, 04.12.2004, w: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1273359-04>> (15.11.2015).

wie znajdują się banderowcy i nacjonaliści; było to związane z tym, że czarno-czerwone flagi powiewały obok flag Ukrainy⁷. Strona opozycyjna na Ukrainie, mimo że łamano prawo była za powtórzeniem wyborów, bowiem wyrok Sądu Najwyższego był po myśli zwolenników W. Juszczuki i jego obozu⁸.

Rosyjska propaganda medialna chciała wpłynąć na wynik wyborów na Ukrainie. Moskwa wiedziała, że trzeba przekonać nieprzekonanych wyborców na Ukrainie. W związku z tym media i politycy rosyjscy mieli propagować kandydata prorosyjskiego. Ważnym elementem wojny medialnej miała być Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego, jednak ta była bierna i nie poparła żadnego z kandydatów, co wywoływało irytację Rosji⁹. Momentem kluczowym wydarzeń z 2004 roku była powtórzona II tura wyborów prezydenckich, podczas której zwyciężył W. Juszczenko (51,99% głosów)¹⁰. Wojna propagandowa słabła i nasilała się w zależności od tego, kto był u władzy w Kijowie. Kiedy prezydent i premier wywodzili się z opcji prozachodniej (2005-2006; 2007-2010) media rosyjskie atakowały Kijów. Sytuacja zmieniała się kiedy to premierem był W. Janukowycz (2006-2007) oraz kiedy został on prezydentem w 2010 roku, a większość w Radzie Najwyższej miała prorosyjska Partia Regionów¹¹.

Kolejny etap wojny propagandowej nastąpił wraz z wydarzeniami tzw. Euromajdanu czy Rewolucji Godności. Protesty z nim związane rozpoczęły się ze względu na to, że władze w Kijowie nie podpisały 21 listopada 2013 roku umowy stowarzyszeniowej oraz umowy o pogłębieniu i wszechstronności wolnego handlu z Unią Europejską. Na ulice wyszli zwolennicy integracji z UE, mimo tego że według ówczesnych sondaży opinii publicznej większość osób chciała integracji z Unią Euroazjatycką¹². W Rosji opinia publiczna i media z niechęcią odnosiły się do wydarzeń. Wśród Rosjan dominował pogląd, zgodnie z którym wydarzenia na Placu Niepodległości były inspirowane przez siły zachodnie i wrogie wobec Rosji. Media na Ukrainie, które popierały wydarzenia na Euromajdanie (głównie 5 Kanał) transmitowały wydarzenia z Placu Niepod-

⁷ *Время* [program informacyjny], Первый канал. Москва, (03.12.2004); *Страна и мир* [program informacyjny], НТВ. Москва, (03.12.2004); *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (03.12.2004).

⁸ *Час* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (03.12.2004).

⁹ T. Karuśniak, *Wpływ Federacji Rosyjskiej...*, s. 29-30.

¹⁰ <<http://www.electoralgeography.com/en/countries/u/ukraine/2004-president-elections-ukraine.html>> (15.11.2015).

¹¹ <<http://www.pravda.com.ua/news/2006/07/11/3127681/>> (15.11.2015); T. Serwentyk, *Koniec koalicji pomarańczowych*, Rzeczpospolita, 17.08.2008, <http://www.rp.pl/artukul/40,191950_Koniec_koalicji_pomaraneczowych_.html> (15.11.2015).

¹² W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i komplikacje*, <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>> (15.11.2015); *Час. Підсумки дня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (22.12.2013).

ległości w Kijowie na żywo¹³. Jednocześnie pokazywano wypowiedzi osób protestujących, którzy mówili, że są zwolennikami UE ze względu na to, że m.in. znikną wizy do UE, Ukraina dostanie pieniądze z Brukseli, zniknie korpucja, a zarobki od razu będą wyższe¹⁴.

Tabela 1. Poparcie dla integracji z Unią Europejską lub Unią Euroazjatycką wg danych ogólnoukraińskich sondaży opinii publicznej na przełomie 2013 i 2014 roku.

Data	Integracja z:		
	Unia Europejska	Unia Euroazjatycka	Status quo
20 listopada 2013	37,8%	38,0%	7,8%
10 grudnia 2013	46%	36%	19%
17 grudnia 2013	47%	29%	24%
24 grudnia 2013	47%	36%	17%
30 grudnia 2013	43%	30%	27%
24 stycznia 2014	38%	37%	25%

Źródło: <<http://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=206>>, (15.11.2015); <<http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/8836/>>, (15.11.2015); <http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/obschestvenno-politicheskaya_situaciya_v_ukraine_dekabr_2013.html>, (15.11.2015); <<http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/2013-i--politichni-pidsumki-i-prognozi-zagalnonacionalne-i-ekspertne-opituvannja.htm>>, (15.11.2015); <<http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/8877/>>, (15.11.2015); <<http://sociopolis.ua/ru/novyvny/novyvny-komentari/174-socio-political-january-2014/>>, (15.11.2015).

Błędem mediów na Ukrainie było to, że nie tłumaczono jakie będą korzyści z ewentualnych podpisanych umów z UE. Przez co pokazywano optymistyczny obraz Ukrainy po jej wejściu w przyszłości w skład UE¹⁵. Rosyjskie media wykorzystały to w swoich programach przedstawiając, co umowa, której W. Janukowycz nie podpisał daje w rzeczywistości. Mimo pokazywania w mediach rosyjskich obiektywnych informacji na temat samej umowy stowarzyszeniowej, poparcie dla UE znacznie wzrastało, ale tylko na zachodzie Ukrainy, gdzie zwolenników prozachodniego kursu jest więcej¹⁶. Obraz manifestacji

¹³ Час. Підсумки дня [program informacyjny], 5 канал. Київ, (27.12.2013).

¹⁴ Шустер LIVE [program publicystyczny], Інтер. Київ, (20.12.2013).

¹⁵ Час. Підсумки тижня [program informacyjny], 5 канал. Київ, (15.12.2013); Час. Підсумки тижня [program informacyjny], 5 канал. Київ, (22.12.2013).

¹⁶ Воскресное Время [program informacyjno-analityczny], Первый канал. Москва, (01.12.2013).

przedstawiany był krytycznie. Głównymi propagatorami były stacje telewizyjne *Rossija-1*, *RTR*, *Rossija-24* i *NTV*. Powszechne było potępienie demonstrantów za nacjonalizm, rusofobię, jednostronny zachwyty Zachodem, gloryfikację Stepana Bandery i SS Galizien, a także brutalność¹⁷. Protesty w Kijowie i różnych częściach Ukrainy trwały dalej, a propaganda obu stron nie zmieniała się. 21 lutego 2014 roku nastąpił przełom, ustalono m.in. ograniczenia praw prezydenta do tych z 2004 roku, stworzenie nowego rządu w ciągu 10 dni i wcześniejsze wybory prezydenckie, które miałyby się odbyć do końca grudnia 2014 roku¹⁸. O godzinie 13:00 Janukowycz ogłosił projekt uchwały o przedterminowych wyborach oraz przywróceniu tekstu konstytucji z 2004 roku. Tego samego dnia w Radzie Najwyższej opozycja domagała się dymisji Janukowycza, podjęto zaś uchwałę o zwolnieniu z więzienia Julii Tymoszenko. Wieczorem 21 lutego, Prezydent wyjechał z Kijowa i przez Krym uciekł do Federacji Rosyjskiej¹⁹.

22 lutego 2014 roku Witalij Kliczko zaapelował do Rady Najwyższej o uchwalenie rezolucji wzywającej prezydenta Janukowycza do ustąpienia. Następnie parlament większością 325 głosów wprowadził w życie przyjętą dzień wcześniej uchwałę mówiącą o powrocie zapisów konstytucji z 2004 roku. Jednak głosowanie wiązało się z brakiem podpisu prezydenta pod uchwaloną dzień wcześniej uchwałą. Oznaczało to, że działania Rady Najwyższej były bezprawne, a kolejnym bezprawnym krokiem było podjęcie uchwały o odsunięciu od władzy Janukowycza. Parlament uznał, że dotychczasowa głowa państwa w sposób niekonstytucyjny wycofała się z wykonywania uprawnień konstytucyjnych²⁰. Rezolucję o odsunięciu W. Janukowycza poparło 328 deputowanych w 450 osobowej izbie, w związku z czym głosowanie w przedmiocie odsunięcia go od władzy nie spełniło warunku $\frac{3}{4}$ głosów w Radzie Najwyższej, tj. 338 głosów. Odsunięcie prezydenta nie zostało przeprowadzone zgodnie z procedurami impeachmentu przewidzianymi w Konstytucji Ukrainy (art. 108-111²¹), co wywołało kontrowersje i legalność nowych władz. Takie niedemokratyczne posunięcie było dogodne dla Moskwy i propagandy Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie sytuacja na Ukrainie zaczęła się coraz bardziej destabilizować. W

¹⁷ P. J. Sierdzan, *Rosyjska opinia publiczna wobec EuroRewolucji*, [w:] *Czas EuroMajdanu*, red. R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszewska, Warszawa 2014, s. 392-401; *Воскресное Время* [program informacyjno-analityczny], Первый канал. Москва, (08.12.2013); *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (08.12.2003); *Вестни недели* [program informacyjno-analityczny], Россия-1. Москва, (08.12.2013).

¹⁸ <<http://www.msz.gov.pl/resource/1c43b04-742e-4e3f-83be-a675d3ba2d7d:JCR>> (15.11.2015).

¹⁹ *Час. Підсумки дня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (21.02.2014); *Новости* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (08.12.2013).

²⁰ T. A. Olszański, *Koniec reżimu Janukowycza*, <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza>> (15.11.2015).

²¹ *Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej 28.06.1996 roku*, <<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/ukraina.html>> (15.11.2015).

Charkowie odbył się Zjazd Deputowanych Rady Najwyższej z obwodów południowo-wschodniej Ukrainy²².

Kryzys krymski

Przejęcie władzy w Kijowie przez polityków prozachodnich i nacjonalistów spotkało się z niechęcią w obwodach, gdzie mieszka duża liczba Rosjan, którzy też są obywatelami Ukrainy, ale nie popierają prozachodniego kursu. Na wschodzie Ukrainy w obwodach odesskim, charkowskim, donieckim, ługańskim rozpoczęły się demonstracje zwolenników Janukowycza. 23 lutego pierwsze demonstracje miały miejsce na Półwyspie Krymskim. Wznoszono hasła: *Faszyzm nie przejdzie!, Chcemy do Rosji!*²³. 26 lutego domagano się rozpisania referendum na Półwyspie Krymskim, którego przeprowadzenie przegłosowano dzień później przez parlament Republiki Krymu. Tutaj strona prorosyjska złamała Konstytucję Ukrainy, ponieważ zmiany terytorialne mogą być przeprowadzane tylko w referendum ogólnoukraińskim (art. 74²⁴)²⁵.

Tabela 2. Wyniki referendum na Półwyspie Krymskim w dniu 16 marca 2014 r.

Wyniki referendum w Autonomicznej Republice Krymu	
Pytanie	Ważnych głosów
<i>Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu Federacji Rosyjskiej?</i>	97,47%
<i>Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania Konstytucji Republiki Krymu z 1992 roku i za statusem Krymu jako części Ukrainy?</i>	2,53%
Frekwencja	83,01%
Wyniki referendum w mieście wydzielonym Sewastopol	
Pytanie	Ważnych głosów
<i>Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu Federacji Rosyjskiej?</i>	96,59%
<i>Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania Konstytucji Republiki Krymu z 1992 roku i za statusem Krymu jako</i>	3,41%

²² *Новості* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (21.02.2014); *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (22.02.2014); *ТСН* [program informacyjny] 1+1. Київ, (21.02.2014).

²³ *Весті* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (23.02.2014).

²⁴ *Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej 28.06.1996 roku*, <<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/ukraina.html>> (15.11.2015).

²⁵ *Весті* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (25.02.2014); *Весті* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (26.02.2014).

części Ukrainy?	
Frekwencja	89,50%

Źródło: <<https://archive.is/bvjR6> (15.11.2015), <https://archive.is/zbExZ>> (15.11.2015).

Sytuacja na Krymie była dalej niespokojna ze względu na pojawienie się żołnierzy bez znaków rozpoznawczych. Rosja nie potwierdziła, że są to Rosjanie, zaś władze na półwyspie przejął Siergiej Aksionow, którego Kijów uznał za separatystę. Te wszystkie wydarzenia władze Ukrainy traktowały jako niezgodne z prawem, pomijając fakt, że same działały z pominięciem prawa²⁶.

16 marca, podczas referendum, wojna propagandowa osiągnęła apogeum. Rosyjskie media zajmowały się tylko referendum na Krymie, mówiąc, że jest to milowy krok dla narodu Półwyspu Krymskiego. Strona ukraińska jednym głosem mówiła o pseudoreferendum i fałszerstwie. Tego samego dnia na Krymie Ukraina przegrała wojnę propagandową, ponieważ uzbrojeni ludzie zajęli Stację Przekazową Radia i Telewizji. Wyłączone zostały ukraińskie kanały *1+1*, *5 Kanał*, *Pierszij Nacionalnyj* i *Inter*. Ich miejsce zajęły kanały rosyjskie *Pierwyj Kanał*, *Rossija 1*, *Rossija 24*, *NTV*²⁷. Dwa dni później Putin zatwierdził projekt traktatu między Federacją Rosyjską a Krymem o przyjęciu Republiki Krymu²⁸. 20 marca 2014 roku Duma Państwowa ratyfikowała ustawę o przyjęciu Republiki Krymu w skład Federacji Rosyjskiej i utworzeniu dwóch nowych części składowych: Republiki Krymu i Miasta Federalnego Sewastopol. Za głosowało 444 deputowanych, jeden był przeciw²⁹. Ukraińskie media informowały jednocześnie o tym, że władze na Krymie sporządziły listę osób z zakazem wjazdu na półwysep. Na liście znalazło się m.in. 278 deputowanych, którzy w Radzie Najwyższej Ukrainy głosowali za rozwiązaniem parlamentu Krymu³⁰. Na odwet Kijowa nie trzeba było długo czekać. Zablokowano wjazd dla władz Krymu, ale także osób, które popierają powrót Krymu w skład Rosji, m.in. zablokowano wjazd dla Olega Gazmanowa, Velerii i Josipa Kobzona.

Kolejną ofiarą Kijowa była ukraińska piosenkarka Ani Lorak – idolka, дума Ukrainy, piosenkarka numer 1. Do niedawna najpiękniejsza kobieta Ukrainy, najlepsza piosenkarka – trudno zliczyć tytuły i nagrody, jakimi ją obсыpano. Dość powiedzieć, że w wieku zaledwie 19 lat otrzymała tytuł Zasłużonego Artysty Ukrainy. Na ukraińskiej scenie pojawiła się mniej więcej wtedy, gdy powstawała niepodległa Ukraina. Gdy Ukraińcy wyszli na Majdan, chcąc

²⁶ *TCH* [program informacyjny] 1+1. Київ, (21.02.2014).

²⁷ <<http://www.ntv.ru/novosti/855557/>> (15.11.2015).

²⁸ *Весту* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (18.03.2014); *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (18.03.2014); *Новости* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (18.03.2014).

²⁹ <<http://www.duma.gov.ru/news/273/633271/>> (15.11.2015).

³⁰ <<http://www.ntv.ru/video/748082/>> (15.11.2015); <<http://news.i.ua/theme/1656491/>> (15.11.2015).

wzmocnić swoją niepodległość i zerwać więzy z Rosją, A. Lorak – niespodziewanie dla siebie – znalazła się w centrum skandalu. Jeszcze pod koniec 2013 roku wystąpiła na konferencji prasowej u boku rosyjskiego kompozytora Igora Krutoja, który zasugerował, by ludzie nie uczestniczyli w protestach na Majdanie. Nagłówki portali i gazet krzyczały wówczas: „Lorak i Krutoj wzywają, by nie chodzić na Majdan”. Piosenkarka milczała, nie żądała sprostowań. Zamiast tego nagrała przepiękną wersję klasycznej ukraińskiej piosenki o wydźwięku antywojennym *Malwy*. I choć na co dzień nagrywa po rosyjsku, to tym razem zaśpiewała w ojczystym języku. 31 maja 2014 roku pojechała odebrać dwie nagrody rosyjskiej muzycznej telewizji Ru.tv za swoje ukraińskie show „Karolina” i piosenkę *Zierkała*. Wtedy w jej ojczyźnie zaczęła się już regularna nagonka. Pod koniec sierpnia A. Lorak, która długo unikała jednoznacznych wypowiedzi, wydała oświadczenie: „Śpiewam dla wszystkich i nie dzielę swojego widza według narodowości albo religii, koloru skóry czy orientacji seksualnej. Dla mnie to wszystko są ludzie, którzy lubią moją muzykę – dla nich śpiewam. Nie proszę wszystkich, by zgadzali się ze mną, lecz proszę o szacunek dla mojego stanowiska”. Odcinając się zdecydowanie zarówno od nacjonalistów ukraińskich spod znaku Prawego Sektora, jak i republik utworzonych przez separatystów A. Lorak dodała: „Nikt nie ma prawa mi dyktować, jak mam kochać i wspierać swój kraj. Mojego wkładu w sprawę pokoju, wsparcia ukraińskich obywateli nie uskuteczniam w błyskach fleszy i kamer, ale tak, jak uważam za słuszne i godne”³¹.

Kijów zaatakował też pochodzącą z Jekatynburga piosenkarkę Julię Cziczerine, która została uznana przez ukraińskie służby bezpieczeństwa za osobę poszukiwaną. Jak poinformował przedstawiciel tych służb, Wasyl Wowk, artystka naraziła się swoimi występami w Ługańsku. 2 stycznia 2015 roku J. Cziczerina dała darmowy koncert w ramach charytatywnej akcji zorganizowanej przez klub motocyklowy *Nocne wilki*³².

Strona rosyjska również zaatakowała artystów. Głównym wrogiem został Andriej Makariewicz. Przyłączenie Krymu uznał za "wielki błąd" i jeszcze w marcu 2014 roku najpierw podpisał petycję przeciw wojnie. Już wtedy deputowany do Dumy Michaił Margiełow twierdził, że „człowiek, który przekonuje nas, że Krym jest nieodłączną częścią Ukrainy i miesza się w jej wewnętrzne sprawy, jest przestępcą”. Relacjonował, że na Krymie ludzie publicznie niszczą płyty muzyka i jego zespołu „Maszina Wremieni”. Choć nikt nie potwierdził prawdziwości tej relacji, to wraz z kolejnymi wypowiedziami atmosfera wokół A. Makariewicza gęstniała. W końcu, gdy pojechał w wakacje na Ukrainę zagrać koncert, rozpoczął się publiczny lincz. Legenda rocka szybko stała się „wrogiem ludu”, który popiera „faszystów, banderowców i kijowską

³¹ <<http://muzyka.onet.pl/rock/od-idola-do-zdrajcy-ani-lorak-i-andriej-makariewicz/8r316w>>, (15.11.2015).

³² <<http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/rosyjscy-artysty-na-celowniku-ukrainskiej-wladzy/4c1jb>>, (15.11.2015).

junte”, jak w rosyjskich mediach często określa się obecne władze Ukrainy. Stąd już tylko krok do oskarżeń o zdradę. I takie się pojawiły. Piosenkarz Josif Kobzon uznał, że „można mieć własny pogląd, ale demokracja nie pozwala być zdrajcą własnego kraju”³³.

Telewizja NTV pokazała w sierpniu 2014 roku program *13 przyjaciół junty*. Pierwszym z nich był A. Makariewicz. Do akcji wkroczyli szybko politycy. Deputowany Jewgienij Fiodorow z Jednej Rosji zaproponował pozbawienia go nagród i odznaczeń państwowych (przeciwko tej inicjatywie wypowiedziało się ministerstwo kultury). Rozmiary nagonki przybrały takie rozmiary, że zmęczony nią muzyk najpierw odwołał swoje tournée po Ukrainie, tłumacząc się problemami ze zdrowiem, a następnie napisał list do Władimira Putina z prośbą o wzięcie go w obronę. Muzyk podpisał swój list w bardzo wymowny sposób: „Póki co jeszcze Narodowy Artysta Rosji Andriej Makariewicz”³⁴. W obronie artysty stanęła Ałła Pugaczowa – największa gwiazda radzieckiej i rosyjskiej estrady³⁵, która jednocześnie w dniu swoich urodzin wydała nowy utwór pt. „Nas biją, my latamy”, którego tekst oddawał ducha walki z władzą. A. Pugaczowa takim zachowaniem nie pierwszy raz pokazała, że popiera opozycję. W wyborach prezydenckich poparła między innymi Michaiła Prochorowa – głównego kandydata opozycji z partii Obywatelska Platforma³⁶.

Ukraińska gwiazda Anastazja Prichodźko również została wplątana w ostrą, propagandową wojnę między Ukrainą a Rosją. Prichodźko od początku wspierała politykę rewolucyjnych władz na Ukrainie, później koncertowała w miastach odbitych z rąk separatystów. Dla propagandowych mediów rosyjskich szybko stała się wrogiem. Anastazji dostało się za wspieranie ukraińskich żołnierzy. Według podległej Kremlowi telewizji NTV A. Prichodźko „płakała przed oprawcami i wspierała ukraińskich wywrotowców”. Została ochrzczona „przyjaciółką ukraińskiej junty”. Ten czarny PR sprawił, że na rosyjskich scenach nie ma już dla niej miejsca – choć jeszcze pięć lat temu – gdy reprezentowała Rosję na Eurowizji – Rosjanie Anastazję kochali³⁷.

Kolejną ofiarą Moskwy była legenda sowieckiej estrady i Ukrainy, Sofia Rotaru, której odwołano trzy koncerty w Rosji tylko za to, że w Dzień Niepodległości Ukrainy jej syn wrzucił do sieci rodzinną fotografię z ukraińską flagą. Zdjęcie, na którym była również gwiazda, podpisano *Sława Ukrainie!*. S. Rotaru była też szykanowana przez Moskwę za to, że nie przyjęła rosyjskiego oby-

³³ <<http://muzyka.onet.pl/pop/od-idola-do-zdrajcy-ani-lorak-i-andriej-makariewicz/4hxeez>> (15.11.2015).

³⁴ *13 друзей хунты*, [reportaż], HTB. Москва, (24.08.2014).

³⁵ <http://www.tvn24.pl/wideo/z-anteny/pugaczowa-uderza-w-putina,1275225.html?playlist_id=19159> (15.11.2015).

³⁶ <<http://rus.azatutyun.am/archive/New/20140829/3282/3282.html?id=26556506>> (15.11.2015); <<http://swiat.newsweek.pl/alla-pugaczowa--primadonna-platformy-obywatelskiej,97948,1,1.html>> (15.11.2015).

³⁷ <<http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/rosyjscy-artysty-na-celowniku-ukraińskiej-władzy/4c1jb>> (15.11.2015).

watelstwa, choć oficjalnie była zameldowana w Jałcie, która po referendum z 16 marca 2014 roku stała się częścią Federacji Rosyjskiej³⁸.

Konflikt w Donbasie

Za początek konfliktu w Donbasie można uznać 6 kwietnia 2014 roku, kiedy to rozpoczęły się protesty w Doniecku³⁹. W kolejnych dniach zajęto budynki m.in. Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, Obwodowej Administracji Państwowej i Rady Obwodowej⁴⁰. 7 kwietnia samozwańcze władze Obwodu Donieckiego ogłosiły powstanie Donieckiej Republiki Ludowej. Obecny przed gmachem władz regionu tłum powitał proklamowanie „republiki” okrzykami „Rosja! Rosja!”, zaś po wiadomości, iż przyłączy się ona do Federacji Rosyjskiej, ludzie zaczęli skandować „Putin! Pomóż!”. Z masztu nad siedzibą władz obwodu zdjęto flagę Ukrainy i powieszono czarno-niebiesko-czerwoną flagę Donieckiej Republiki Ludowej. Siły prorosyjskie oznajmiły też, że 11 maja 2014 przeprowadzą referendum niepodległościowe i ostrzegły władze Ukrainy przed próbami zablokowania tej inicjatywy⁴¹.

W sąsiednim Obwodzie Ługańskim dopiero 27 kwietnia 2014 roku ogłoszono powstanie Ługańskiej Republiki Ludowej. Jednak już 21 kwietnia zaproponowano, że 11 maja 2014 roku zostanie przeprowadzone referendum niepodległościowe⁴². 11 maja 2014 w nocy separatysty porwali szefa lotniska Kramatorsk i trzy kobiety oficer. Jedną z nich po torturach wypuszczono na wolność⁴³. 12 maja 2014 roku, dzień po referendum niepodległościowym, samozwańcze władze Donieckiej Republiki Ludowej ogłosiły suwerenność i zaapelowały do Rosji o rozważenie włączenia regionu w skład Federacji Rosyjskiej, aby „przywrócić historyczną sprawiedliwość”. Również w Ługańsku odczytano akt niepodległości Ługańskiej Republiki Ludowej. Według organizatorów nie-

³⁸ <<http://muzyka.onet.pl/pop/od-idola-do-zdrajcy-ani-lorak-i-andriej-makariewicz/4hxeez>> (15.11.2015); <<http://www.segodnya.ua/culture/stars/direktor-pevicy-sofii-rotaru-rasskazal-o-situacii-vokrug-grazhdanstva-zvezdy-537429.html>> (15.11.2015); <<http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1510169>> (15.11.2015); <<http://echo.msk.ru/news/1289432-echo/comments.html>> (15.11.2015).

³⁹ <<http://www.cbsnews.com/news/ukrainian-city-of-donetsk-epitomizes-countrys-crisis/>> (15.11.2015).

⁴⁰ <<http://www.reuters.com/article/2014/04/07/us-ukraine-crisis-storm-idUSBREA350B420140407>>, (15.11.2015)

⁴¹ <<https://www.rt.com/news/donetsk-republic-protestukraine-841/>>, (15.11.2015).

⁴² <<http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/21/7023176/>>, (15.11.2015).

⁴³ <<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wyeliminowano-wielu-separatystow-kijow-operacja-antyterrorystyczna-w-koncowej-fazie,427056.html>>, (15.11.2015); <<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/kto-strzelal-w-krasnoarmiejsku-msw-ukrainy-to-nie-był-batalion-dniepr,427171.html>>, (15.11.2015).

podległość w plebiscytach poparło: w obwodzie donieckim – 89,07% głosujących i w obwodzie ługańskim 96,2% głosujących⁴⁴.

W czasie konfliktu propaganda rosyjska nie zmieniła taktyki. Pokazywano przykłady, które demaskowali internauci w mediach społecznościowych. Skrajnym przypadkiem była Galina Pyszniak, która stała się matką ukrzyżowanego w Słowiańsku trzylatka, jedną z rannych podczas ostrzału w Wołonowsze. G. Pyszniak była też świadkiem wybuchu donieckiego trolejbusu. Wszystkie jej wcielenia chętnie pokazuje państwowy rosyjski Kanał Pierwszy. „W centrum Słowiańska, na placu Lenina, zebrano kobiety, bo facetów już nie było, dzieci i starsze osoby, i wykonano pokazową kaźń. Wzięli trzyletniego chłopca, w majteczkach i koszulce, i jak Jezusa przybili do tablicy ogłoszeń. To wszystko odbywało się na oczach matki, która widziała, jak jej dziecko się wykrwawia” – relacjonowała wtedy Galina. W ukraińskich mediach społecznościowych użytkownicy zadają sobie pytania, jakim cudem aktorzy i ekipa telewizyjna pojawili się na miejscu tak szybko i od razu tak chętni i gotowi do opowiadania o tym, „jak bardzo chcą pokoju?”⁴⁵. Oprócz Pierwszego Kanału telewizji rosyjskiej, jednym z przykładów kłamliwej propagandy był i jest kanał informacyjny Lifenews. Jego reporter, Aleksiej Repin, dramatycznym głosem przekazywał relację z Ługańska, gdzie ponoć zbombardowano siedzibę samozwańczej Ługańskiej Republiki Ludowej. Telewizja pokazywała smugi lecących rakiet i wybuchy na dachu jakiegoś budynku. Reporter opowiadał, że atakował ukraiński samolot szturmowy. Potem kamera pokazała uciekających w panice ludzi. Reporter mówił, że są ofiary po stronie ługańskich separatystów. W rzeczywistości w tej relacji nic się nie zgadzało. Telewizja pokazała ujęcia ataku separatystów na budynki ukraińskiej straży granicznej w osadzie Mirnyj na granicy ukraińsko-rosyjskiej. W dach budynku rzeczywiście uderzyła rakietą, ale wystrzelona z granatnika separatystów⁴⁶.

Podsumowując ukraińsko-rosyjską wojnę propagandową można stwierdzić, że Ukraina przegrała wojnę medialną z Federacją Rosyjską. Do Euromajdanu media ukraińskie w większości prowadziły politykę prorosyjską, wyjątkami był między innymi 5 Kanał, który już od czasów pomarańczowej rewolucji stał po stronie zwolenników Naszej Ukrainy czy Bloku Julii Tymoszenko. Powodem przegranej po stronie ukraińskiej na froncie medialnym jest też czerpanie wiedzy z rosyjskiej telewizji przez mieszkańców wschodniej Ukrainy,

⁴⁴ <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15949609,Donieck_i_Lugansk_oglaszaja_suwerennosc__Turczynow_.html>, (15.11.2015);

<<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-14/farsa-referendum-w-donbasie>>, (15.11.2015).

⁴⁵ <<http://swiat.newsweek.pl/galina-pyszniak-i-antyukrainska-propaganda-kremla,artykuly,355876,1.html>>, (15.11.2015).

⁴⁶ <<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1345643,Unia-Europejska-chce-walczyć-z-propaganda-Kremla-Zalozy-rosyjskojezyczna-telewizje>>, (15.11.2015);

<<http://swiat.newsweek.pl/rosja-telewizja-lifenews-wspiera-separatystow-newsweek-pl,artykuly,341152,1.html>>, (15.11.2015).

którzy są w większości Rosjanami. Strona ukraińska od Eurorewolucji rozpoczęła dopiero ukrainizację mediów, które były prorosyjskie, jak np. kanał telewizyjny Inter. Ważnym momentem było też utworzenie anglojęzycznego kanału *Ukraine Today*, jednak porównując kremlowski kanał *Russia Today*, ukraiński odpowiednik niestety nie ma szans.

Bibliografia:

Opracowania i artykuły:

- ✓ Baluk W., *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987-2004)*, Wrocław 2006.
- ✓ Kapuśniak T., *Wpływ Federacji Rosyjskiej na Ukrainę: Instrumenty polityczne i ekonomiczne*, Lublin 2007.
- ✓ Konończuk W., *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i komplikacje*, <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>>, (15.11.2015).
- ✓ Olszański T. A., *Koniec reżimu Janukowycza*, <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza>>, (15.11.2015).
- ✓ Serwentyk T., *Koniec koalicji pomarańczowych*, Rzeczpospolita 17.08.2008., <http://www.rp.pl/artukul/40,191950_Koniec_koalicji_pomaranczowyc_h_.html>, (15.11.2015).
- ✓ Sieradzan P. J., *Rosyjska opinia publiczna wobec EuroRewolucji*, [w:] *Czas EuroMajdanu*, red. Potocki P., Domagała M., Miłoszewska M., Warszawa 2014.
- ✓ *Про призначення повторного голосування з виборів Президента України 26 грудня 2004 року Центrvиборчком; Постанова від 04.12.2004 № 1273*, Київ, 04.12.2004, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1273359-04>, (15.11.2015).
- ✓ *Щодо справи за скаргою на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року*, Київ, 03.12.2004, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0091700-04>, (15.11.2015).
- ✓ *Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej 28 czerwca 1996 roku*, <<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/ukraina.html>>, (15.11.2015).

Źródła internetowe:

- ✓ <<http://www.pravda.com.ua/news/2006/07/11/3127681/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.msz.gov.pl/resource/1c43b04-742e-4e3f-83be-a675d3ba2d7d:JCR>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.ntv.ru/novosti/855557/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.duma.gov.ru/news/273/633271/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.ntv.ru/video/748082/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://news.i.ua/theme/1656491/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://muzyka.onet.pl/rock/od-idola-do-zdrajcy-ani-lorak-i-andriej-makariewicz/8r316w>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/rosyjscy-artysci-na-celowniku-ukrainskiej-wladzy/4c1jb>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://muzyka.onet.pl/pop/od-idola-do-zdrajcy-ani-lorak-i-andriej-makariewicz/4hxeez>>, (15.11.2015).
- ✓ <http://www.tvn24.pl/wideo/z-anteny/pugaczowa-uderza-w-putina,1275225.html?playlist_id=19159>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://rus.azatutyun.am/archive/New/20140829/3282/3282.html?id=26556506>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://swiat.newsweek.pl/alla-pugaczowa--primadonna-platformy-obywatelskiej,97948,1,1.html>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/rosyjscy-artysci-na-celowniku-ukrainskiej-wladzy/4c1jb>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://muzyka.onet.pl/pop/od-idola-do-zdrajcy-ani-lorak-i-andriej-makariewicz/4hxeez>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.segodnya.ua/culture/stars/direktor-pevicy-sofii-rotaru-rasskazal-o-situacii-vokrug-grazhdanstva-zvezdy-537429.html>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1510169>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://echo.msk.ru/news/1289432-echo/comments.html>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.cbsnews.com/news/ukrainian-city-of-donetsk-epitomizes-countrys-crisis/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.reuters.com/article/2014/04/07/us-ukraine-crisis-storm-idUSBREA350B420140407>>, (15.11.2015).
- ✓ <<https://www.rt.com/news/donetsk-republic-protestukraine-841/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/21/7023176/>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wyeliminowano-wielu-separatystow-kijow-operacja-antyterrorystyczna-w-koncowej-fazie,427056.html>>, (15.11.2015).

- ✓ <<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/kto-strzelal-w-krasnoarmiejsku-msw-ukrainy-to-nie-by-l-batalion-dniepr,427171.html>>, (15.11.2015).
- ✓ <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15949609,Donieck_i_Lugansk_oglaszaja_suwerennosc__Turczynow_.html>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-14/farsa-referendum-w-donbasie>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://swiat.newsweek.pl/galina-pyszniak-i-antyukrainska-propaganda-kremla,artykuly,355876,1.html>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1345643,Unia-Europejska-chce-walczyć-z-propaganda-Kremla-Zalozy-rosyjskojezyczna-telewizje>>, (15.11.2015).
- ✓ <<http://swiat.newsweek.pl/rosja-telewizja-lifenews-wspiera-separatystow-newsweek-pl,artykuly,341152,1.html>>, (15.11.2015).

Źródła telewizyjne:

- ✓ *Вести* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (23.02.2014).
- ✓ *Вести* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (25.02.2014).
- ✓ *Вести* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (26.02.2014).
- ✓ *Вести* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (18.03.2014).
- ✓ *Вести недели* [program informacyjno-analityczny], Россия-1. Москва, (08.12.2013).
- ✓ *Воскресное Время* [program informacyjno-analityczny], Первый канал. Москва, (01.12.2013).
- ✓ *Воскресное Время* [program informacyjno-analityczny], Первый канал. Москва, (08.12.2013).
- ✓ *Время* [program informacyjny], Первый канал. Москва, (21.11.2004).
- ✓ *Время* [program informacyjny], Первый канал. Москва, (28.11.2004).
- ✓ *Время* [program informacyjny], Первый канал. Москва, (03.12.2004).
- ✓ *Новости* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (08.12.2013).
- ✓ *Новости* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (21.02.2014).
- ✓ *Новости* [program informacyjny], Россия-1. Москва, (18.03.2014).
- ✓ *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (08.12.2003).
- ✓ *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (03.12.2004).
- ✓ *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (22.02.2014).
- ✓ *Сегодня* [program informacyjny], НТВ. Москва, (18.03.2014).
- ✓ *Страна и мир* [program informacyjny], НТВ. Москва, (23.11.2004).
- ✓ *Страна и мир* [program informacyjny], НТВ. Москва, (03.12.2004).

- ✓ *ТСН* [program informacyjny] 1+1. Київ, (21.02.2014).
- ✓ *Час* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (03.12.2004).
- ✓ *Час. Підсумки дня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (22.12.2013).
- ✓ *Час. Підсумки дня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (27.12.2013).
- ✓ *Час. Підсумки дня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (21.02.2014).
- ✓ *Час. Підсумки тижня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (15.12.2013).
- ✓ *Час. Підсумки тижня* [program informacyjny], 5 канал. Київ, (22.12.2013).
- ✓ *Шустер LIVE* [program publicystyczny], Інтер. Київ, (20.12.2013).
- ✓ *13 друзей хунты*, [reportaż], НТВ. Москва, (24.08.2014).